

ECONOMICS/vstupil_v_silu_dogovor_o_zone_svobodnoy_torgovli_v_sng-109004.html

8. Насколько жизнеспособен Договор о свободной торговле в СНГ? – [Електронний ресурс]. – <http://www.voanews.com/russian/news/CIS-Free-Trade-Agreement-2011-10-18-132126343.html>

9. Договор о зоне свободной торговли. – [Електронний ресурс]. – <http://cis.minsk.by/reestr/ru/printPreview/text?id=3183&serverUrl=http://cis.minsk.by/reestr/ru>

10. Свободная торговля. Для кого? – [Електронний ресурс]. – <http://www.investgazeta.net/politika-i-ekonomika/svobodnaja-torgovlja.-dlja-kogo-162046/11>. В соглашении о зоне свободной торговли с СНГ для Украины почти нет свободы [Електронний ресурс]. – http://www.business.ua/articles/politics/V_soglashe

nii_o_zone_svobodnoy_torgovli_s_SNG_dlya_Ukrainy_pochti_net_svobody-22600/

12. Список стран – членов ВТО. – [Електронний ресурс]. – <http://www.rgwto.com/wto.asp?id=5223>

13. Договор о зоне свободной торговли в рамках СНГ вступил в силу. – [Електронний ресурс]. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2012/09/120920_ru_s_cis_free_trade.shtml

14. Договір про зону вільної торгівлі СНД уклали на невизначений термін. – [Електронний ресурс]. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-467863.html>

15. Украина и Беларусь будут совместно производить светодиоды, сельскохозяйственную и лекарства. – [Електронний ресурс]. – http://www.business.ua/articles/companies/Ukraine_i_Belarus_budut_sovmestno_proizvodit_svetodiody_selskhoztehniku_i_lekarstva-21210/

Поняття міжнародного договору, його джерела та суб'єкти: термінологічні аспекти проблеми

Яна ПАВКО,
студентка магістратури
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Угоди, договори є необхідними інститутами людського спілкування, без яких воно було б неможливим. На думку відомого юриста-міжнародника І. Лукашук, саме за їх допомогою узгоджують спільні дії, розв'язують суперечності [6, т. 1, с.5].

Слід зазначити, що міжнародні договори є необхідним елементом нового світового правопорядку, вони посідають центральне місце в галузі міжнародного публічного права. Роль і значення договорів неухильно зростає.

На сучасному етапі договори становлять складну, багатогалузеву глобальну систему, що охоплює практично всі види взаємодії держав. Необхідно підкреслити, що в системі міжнародних відносин міжнародні договори виконують низку важливих правових функцій, насамперед упорядкування міжнародних відносин та формування їхньої правової основи. Вони також сприяють стабільності міжнародного правопорядку, підтримці міжнародного миру та безпеки, розвитку міжнародного співробітництва на засадах рівноправності. Крім того, міжнародні договори є важливим засобом забезпечення національних інтересів держави та захисту основних прав і свобод людини [8, с. 11–12]. З огляду на це вивчення права міжнародних договорів набуває особливого значення.

Треба наголосити, що чільне місце права міжнародних договорів як однієї з найважливіших галузей сучасного міжнародного права викликало посилену увагу

фахівців-юристів до вивчення його важливих загально-теоретичних і прикладних аспектів. Істотним внеском у дослідження міжнародного права договорів є фундаментальні праці таких відомих зарубіжних учених, як Ф. Мартенс, Я. Броунлі, В. Шуршалов, А. Талалаєв.

Варто вказати, що українська доктрина міжнародного права досить тісно пов'язана з сучасними проблемами теорії та практики права міжнародних договорів. Серед вітчизняних учених-юристів, котрі ґрунтовно досліджують проблеми в цій галузі, – В. Буткевич, О. Мережко, О. Назаренко, Д. Терлецький.

Вагомий внесок у розвиток права міжнародних договорів та його вітчизняної науки вніс професор І. Лукашук, який став засновником нового напрямку міжнародно-правових досліджень. Важливість реалізації наукового завдання зумовлена, зокрема, тим, що ця галузь міжнародного права завжди вважалася сферою дослідження, в якій «законодавцями» традиційно були західні юристи-міжнародники. У цьому контексті згадаймо праці таких науковців, як Г. Кельзен, Ш. Руссо, Х. Уолдхін, П. Гуггенхайм, Г. Блікс, Дж. Браєрлі.

Висновки та пропозиції І. Лукашука не тільки увійшли до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, а й були використані під час формулювання положень Віденської конвенції про правонаступництво держав стосовно міжнародних договорів (1978 р.). 1995 року значну частину їх внесено до Віденської конвенції про право міжнародних договорів між державами та міжнародними організаціями чи між міжнародними організаціями. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття І. Лукашука визнано одним зі світових лідерів за авторитетністю досліджень у галузі права міжнародних договорів.

Підкреслимо, що праці вітчизняних та зарубіжних дослідників створюють передумови для здійснення комплексних досліджень сучасного права міжнародних договорів, котрі мають як теоретичне, так і практичне значення.

Право міжнародних договорів як галузь міжнародного права є сукупністю міжнародно-правових принципів і норм, що визначають порядок укладання, умови дійсності, дії і припинення міжнародних договорів. Перші міжнародні договори у вигляді письмового закріплення угод держав належать до III–II ст. до н. е. Серед найдавніших із них – договір між правителями міст Лагаш й Умма в Месопотамії, укладений близько 3100 року до н. е. Це був двосторонній договір, як і схожі договори того часу. Договори держав найдавніших цивілізацій стосувалися переважно питань миру й умов перемир'я, військової допомоги, союзів і т. ін.

З розвитком суспільних відносин коло питань договірного врегулювання істотно змінювалося. Розширювалася регульована ними сфера міжнародних відносин. Дедалі поширювалися багатосторонні договори, які стали основним джерелом міжнародного права [3, с. 321].

Міжнародний договір є безпосереднім об'єктом права міжнародних договорів, та водночас – одним із центральних інститутів міжнародного права й важливою правовою формою міждержавного співробітництва. Відомий російський дореволюційний юрист-міжнародник Ф. Мартенс наголошував в одній із праць, що міжнародний договір «завжди був одним із найкращих засобів з'ясування та визначення правових відносин, навіть принципів права, які повинні панувати в галузі міжнародних відносин» [7, с. 299].

Слід зазначити, що в науковій літературі немає загально визнаного визначення поняття міжнародного договору, дефініції різняться між собою глибиною та змістом розкриття цієї важливої категорії науки міжнародного права. Так, Ф. Мартенс тлумачить міжнародний договір як «угоду волі двох чи декількох держав» [8, с. 299]. Інший авторитетний зарубіжний дослідник Я. Броунлі у фундаментальному курсі «Міжнародне право» розглядав міжнародні угоди як утілення практичного змісту «відносин між державами» [1, с. 304].

У праці одного з фундаторів радянської доктрини міжнародного права А. Талалаєва міститься таке визначення міжнародного договору: «Міжнародний договір – це переконливо виражена угода класово-державних волей суб'єктів міжнародного права, насамперед і головно держав, укладена з питань, які мають для них загальний інтерес, і покликана регулювати їхні відносини шляхом створення взаємних прав і обов'язків відповідно до основних принципів міжнародного права» [11, с. 61].

Таке визначення хоч і акцентує увагу на «класово-вольовій» природі договору, що певною мірою відтворювало тогочасні політико-ідеологічні реалії, проте охоплює такі основні елементи поняття «міжнародний договір», як: суб'єкти міжнародного договору; його об'єкт, який не повинен суперечити основним принципам міжнародного права; його специфічна форма, що відрізняє договір від інших джерел міжнародного права.

Різні модифіковані варіанти визначення суті міжнародного договору можна знайти і в сучасних енциклопедично-довідкових виданнях. Так, російські дослідники в одному зі словників, присвячених понятійно-категоріальному апарату міжнародного права, тлумачать

міжнародний договір як угоду між двома чи декількома державами або іншими суб'єктами міжнародного права стосовно встановлення, зміни чи припинення їх взаємних прав та обов'язків у політичних, економічних чи інших відносинах [4, с. 154]. Одне з узагальнюючих визначень міжнародного договору запропонували й вітчизняні автори на сторінках «Великого енциклопедичного юридичного словника». В ньому, зокрема, зазначено, що міжнародний договір є угодою між державами, іншими суб'єктами міжнародного права, що регулює їхні взаємовідносини в певній сфері шляхом установа, зміни або припинення для її учасників прав та обов'язків згідно з основними принципами міжнародного права [2, с. 204–205].

Відповідно до положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року та Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року під міжнародним договором розуміють угоду в письмовій формі (хоча в міжнародній практиці відомі й усні договори – так звані джентльменські угоди, які також є обов'язковими), що регулюється міжнародним правом незалежно від того, міститься вона в одному, двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування.

Деякі вчені ототожнюють міжнародний договір лише з договором у письмовій формі. Так, англійський юрист лорд Макнейр визначає міжнародний договір як «письмову угоду, за допомогою якої дві чи більше держав або міжнародні організації формують чи мають намір сформувати відносини між собою, що діють у сфері міжнародного права» [10, с. 39].

На нашу думку, з усіх наукових дефініцій міжнародного договору, запропонованих у юридичній літературі, найбільш глибоким, змістовним і влучним є визначення професора І. Лукашука. Розкриваючи поняття міжнародного договору, він наголошує, що *міжнародний договір – це угода між суб'єктами міжнародного права, укладення, дія й припинення якого регулюються міжнародним правом* [6, т. 1, с. 77]. Це визначення загалом відповідає визначенню Віденських конвенцій. Відмінність лише в тому, що в конвенціях ідеться про угоду, що регулюється міжнародним правом.

Запропоноване І. Лукашуком визначення поняття міжнародного договору дає можливість виокремити його характерні ознаки.

По-перше, міжнародним договором може бути угода лише між суб'єктами міжнародного права. Суть договору – угода між сторонами, які укладають договір.

По-друге, міжнародна угода є результатом, утіленням узгодженого волевиявлення сторін. Зміст їхнього волевиявлення може в певних межах змінюватися відповідно до вимог життя без зміни тексту договору, проте ці зміни мають бути взаємно узгодженими.

По-третє, до міжнародних договорів слід відносити лише ті, дії яких регулюються міжнародним правом. Слід зазначити, що в своїй першій доповіді для Комісії міжнародного права з права договорів Дж. Браєрлі свого часу зауважував, що не будь-яка угода між державами є міжнародним договором. Пізніше комісія дійшла висновку, що міжнародні угоди не варто розглядати як об'єкти міжнародного права за всіх умов [6, т. 1, с. 79].

Варто зазначити також, що в міжнародній практиці крім терміна «міжнародний договір» застосовуються й інші найменування: «угода», «конвенція», «пакт», «протокол», «трактат», «регламент», «статут», «спільна заява», «хартія», «меморандум», «акт», «обмін нотами» тощо [2, с. 205].

Право міжнародних договорів посідає чільне місце в системі сучасного міжнародного права. Таке становище визначається особливостями джерел права міжнародних договорів, адже, будучи однією з галузей міжнародного права, право міжнародних договорів має ті самі джерела, що й міжнародне право. Зокрема, основними

джерелами права міжнародних договорів є міжнародний договір та міжнародний звичай, який до часу набрання чинності Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року вважався головним джерелом права міжнародних договорів.

«Суб'єктом права міжнародних договорів, – зазначає А. Талалаєв, – є сам міжнародний договір, що давно вже став основним джерелом міжнародного права. Міжнародні договори пронизують усю систему сучасного міжнародного права, виступаючи потужним засобом зміни не тільки звичаєвих, а й колишніх договірних норм і особливо створення найважливіших нових норм міжнародного права. Тому зміни, що відбуваються в праві міжнародних договорів, неминуче зачіпають й інші галузі міжнародного права» [10, с. 8].

Найважливішими, з точки зору права міжнародних договорів, джерелами є такі міжнародні угоди універсального характеру:

– Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року;

– Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 травня 1986 року;

– Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо міжнародних договорів 1978 року.

А. Талалаєв привертає увагу до парадоксальності джерел права міжнародних договорів, що полягає, з одного боку, в договірних засадах сучасного міжнародного права, а з другого – в міжнародно-правовому звичаї побудови міжнародного договору [10, с. 9]. Міжнародні договори відіграють також важливу роль у процесі створення звичаєвих норм права міжнародних договорів. Як у зазначених Віденських конвенціях, низку важливих загальноновизнаних норм права міжнародних договорів закріплено й у Статуті ООН. Зокрема, в преамбулі ст. 2 Статуту міститься один із найважливіших принципів і права міжнародних договорів, і міжнародного права загалом – *pactasunt servanda* (домовленості повинні дотримуватися, *лат.*) [13, 14].

Поряд із міжнародно-правовими нормами, важливу роль у регулюванні, укладенні й реалізації договорів відіграє національне право. Наприклад, у Конституції України містяться загальні положення, що стосуються міжнародних договорів. Докладніше норми в цій сфері сформульовані в законодавчих актах України. Так, порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів регулюється Законом України «Про міжнародні договори України». В працях відомих юристів-міжнародників цілком справедливо акцентується увага на тому, що міжнародний договір є результатом взаємодії учасників договірних відносин, тобто сторін, і покликаний виражати їхні інтереси [5, с. 4].

«Сторони, – підкреслює І. Лукашук, – є найважливішим елементом договірних правовідносин. Склад і характер сторін визначають зміст договору, його юридичне і політичне значення» [6, Т. 1. с. 161].

Не випадково під час оцінювання того чи іншого міжнародного договору головне значення мають склад і характер його учасників. Визначаючи характер договору, особливу увагу звертають на те, які держави залучені до участі в ньому й які відсторонені, які держави були його ініціаторами, а які поставилися до нього негативно. До цього слід додати, що політичне й правове значення будь-якої міжнародної угоди прямо залежить від кількості держав, що беруть участь у договорі, та від їхніх позицій. Зважаючи на ці чинники, можна визначити й суть будь-якого міжнародного договору, його справжні цілі та завдання.

Отже, аналізуючи той чи інший міжнародний договір, можна отримати важливу інформацію й про самих учасників договірних відносин, тобто про сторони міжнародних договорів.

У широкому розумінні сторона міжнародного договору – це суб'єкт міжнародного права, що бере участь у міжнародному договорі. На думку І. Лукашука, сторонами слід називати тих суб'єктів міжнародного права, що

підписали або парафували договір, але остаточно його ще не приймали [5, с. 7]. Треба наголосити, що основними суб'єктами міжнародного права є держави. Тільки вони з огляду на свій суверенітет здатні надавати цьому праву юридично обов'язковий характер. Саме тому вони й є основними суб'єктами права міжнародних договорів.

А. Талалаєв вважає, що держави, які остаточно прийняли міжнародний договір, навіть якщо він і не набрав чинності, є суб'єктами цього договору [9, с. 44].

Як бачимо, держави – учасники міжнародного спілкування, намагаючись забезпечити власні економічні, політичні й інші інтереси, укладають між собою різноманітні договори та угоди. Вони виступають як суб'єкти чи сторони цих міжнародних договорів та угод, є носіями конкретних прав і обов'язків.

Треба зазначити, що з урахуванням потреб міжнародного співробітництва правосуб'єктністю від імені держави наділені й міжнародні організації. У зв'язку з цим зауважимо: держави – суб'єкти міжнародних правовідносин та міжнародні організації мають неоднаковий статус у міжнародному житті. У міжнародно-правовій науці загальноновизнаним є те, що відносини між державами – це координаційні за своєю природою відносини, які не припускають підпорядкування одних іншим. Відносини між державами та міжнародними організаціями або тільки між міжнародними організаціями мають переважно субординаційний характер [12, с. 34]. Окрім держав та організацій брати участь у договорах можуть й інші суб'єкти, наприклад, державоподібні утворення або так звані квазідержави, котрі слід розглядати як один із видів суб'єктів міжнародного права. До них насамперед належать так звані вільні міста. Цей термін є узагальнюючим поняттям, бо застосовується не тільки до міст, а й до певних районів. В одному випадку відповідне утворення називають вільним містом, у іншому – вільною територією або зоною (наприклад, Вільне місто Данциг, Вільна територія Триєст) [3, с. 51].

Певну специфіку мають і такі державоподібні утворення, як держава-місто Ватикан та Мальтійський орден. Особливість статусу Ватикану полягає, зокрема, в тому, що він має дипломатичні відносини з низкою держав, які офіційно визнають його суб'єктом міжнародного права.

Таке визнання практично означає констатацію політичної ролі католицької церкви. Мальтійський орден 1889 року було визнано суверенним утворенням. Місце перебування ордену – Рим. Його офіційною метою створення є здійснення благодійності. Він підтримує дипломатичні відносини з багатьма державами, проте ні власної території, ні населення орден не має. На думку юристів-міжнародників, його суверенітет та міжнародна правосуб'єктність є правовою фікцією [3, с. 52].

Отже, на наш погляд, суб'єктами міжнародного права є лише ті учасники міжнародно-правових відносин, що наділені міжнародними повноваженнями й обов'язками, реалізація яких здійснюється на засадах міжнародного права. ▢

Джерела

1. Броунли Я. Международное право: В 2-х кн. Кн. 2 / Пер. с англ. к. ю. н. С. Н. Андрианова; Под. ред. чл.-кор. АНШР Г. Ч. Тункина. – М.: Прогресс, 1977. – 510 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемчушенка. – К.: Юридична думка, 2007. – 992 с.
3. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право: Навч. посібн. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 640 с.
4. Додонов В. Н., Панов В. П., Румянцев О. Г. Международное право: Слов.-справ. / Под общ. ред. акад. МАИ, д.ю.н. В. Н. Трофимова – М.: ИНФРА. – М., 1997. – 368 с.
5. Лукашук И. И. Стороны в международных договорах. – М.: Юрлит, 1966. – 151 с.
6. Лукашук И. И. Современное право международных договоров: В 2-х т. / Институт государства и права

РАН. – М.: Вольтер клувер. – Т. 1. Заключение международных договоров. – М., 2004. – 658 с.; Т. 2. Действие международных договоров. – М., 2006. – 483 с.

7. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов: В 2-х т. / Под ред. д. ю. н., проф. В. А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2008. – Т. 1. – 368 с.

8. Мережко О. О. Право міжнародних договорів, сучасні проблеми теорії і практики. – К.: Таксон, 2002. – 344 с.

9. Талалаев А. Н. Юридическая природа международного договора. – М.: Изд-во ИМО, 1963. – 263 с.

10. Талалаев А. Н. Международные договоры в современном мире / Вопросы права международных

договоров в свете работы Вен. конф. ООН 1968–1969 гг. – М.: Междунар. отношения, 1973. – 247 с.

11. Талалаев А. Н. Право международных договоров. Общ. вопр. – М.: Междунар. отношения, 1980. – 312 с.

12. Шуршалов В. М. Основные вопросы теории международного договора. – М.: Изд-во Акад.наук СССР, 1959. – 472 с.

13. Третьяков Д. Ієрархія законів і принципи «*pastant servanda*» // Віче. – 2008. – № 13–14. – С. 53–54.

14. Шпакович О. Особливості способів імплементації міжнародно-правових норм // Віче. – 2010. – № 17. – С. 23–25.

Європейський досвід запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS) та перспективи для України

Людмила ПРИПОЛОВА,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри загальноюридичних дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби

При реформуванні територіального устрою важливе значення має вивчення досвіду зарубіжних країн, в яких воно вже відбулося. Практика європейських держав дає змогу виокремити основні концептуальні підходи до реформування системи адміністративно-територіального устрою (далі – АТУ): 1) децентралізація державної влади й одночасне зростання обсягів повноважень територіальних громад з метою пришвидшення їх соціально-економічного розвитку, надання якісних послуг громадянам, уникнення можливих проявів сепаратизму, зміцнення принципу демократизації в діяльності місцевого самоврядування; 2) об'єднання адміністративно-територіальних одиниць (далі – АТО), що мають спільний адміністративний центр; 3) обов'язкове прийняття закону «Про адміністративно-територіальний устрій» та інших нормативних актів, що регулюють статус окремих АТО; 4) стратегічним напрямом країни є вступ до ЄС і здійснення поділу АТО держави відповідно до вимог NUTS (*Nomenclature of Territorial Units for Statistics*).

У сучасних демократичних європейських державах при реформуванні системи АТУ пріоритетом є впровадження принципу субсидіарності у функціонування громад. Він полягає в чіткому розподілі повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, щоб управлінські рішення були оптимально витратними та результативними. Тобто на місцеву громаду повинен покладатися той обсяг повноважень, який вона здатна забезпечити.

Схожі пріоритети розвитку територіального устрою європейських країн виокремили у колективній праці В. Куйбіда, О. Матвіїшин, В. Новик, В. Павленко, А. Ткачук, П. Хонда й інші науковці.

Більшість держав, проводячи реформу АТУ, намагалися систему АТО адаптувати до вимог NUTS. Тому

доречно проаналізувати й окремі аспекти та особливості запровадження NUTS у деяких державах.

Нагадаємо, номенклатура територіальних одиниць для статистики (NUTS) – єдина система класифікації NUTS, розроблена ЄС з метою надання фінансових ресурсів регіонам, передусім найвідсталішим. Загалом NUTS поділяється на п'ять рівнів, три з яких – NUTS 1–3 є регіональними, а два – NUTS 4–5 – місцевими одиницями регіональної статистики ЄС. Регіони першого рівня NUTS 1 – це суб'єкти федерації, автономні утворення, великі регіони. Регіони другого рівня NUTS 2 – провінції, департаменти, урядові округи (певною мірою щось на кшталт українських областей). Регіони третього рівня – NUTS 3 – графства, префектури тощо. Приблизно вони співвідносяться з групою українських адміністративних районів [1]. Критеріями визначення рівнів NUTS для територіальних одиниць є такі: NUTS 1 – від 3 до 7 млн., NUTS 2 – від 800 тис. до 3 млн., NUTS 3 – від 150 до 800 тис. жителів. Розроблено також класифікацію для дрібніших АТО. Скажімо, території, менші за NUTS 3 (сільські райони), віднесені до NUTS 4, а первинні, базові одиниці – до NUTS 5 [2].

Так, уряд Литви, співпрацюючи зі статистичною службою ЄС (EUROSTAT), напрацював рівні NUTS, прийнятні для устрою цієї держави. 1988 року запроваджено так звану Номенклатуру територіальних одиниць для статистичного обліку, що остаточно узаконена в 2003-му [3]. Зокрема, у Литві пропонуються такі рівні відповідності NUTS: NUTS першого рівня – Литва; NUTS другого рівня – Литва; NUTS третього рівня – повіт; NUTS четвертого рівня – самоуправління; NUTS п'ятого рівня – сянунія (у цій країні самоуправління та сянунія є одиницями місцевого самоуправління) [4, с. 439].

Слід зазначити, що з моменту здобуття незалежності Словаччиною реформування системи АТУ в цій країні від-